

СЕДИХ Кіра Валеріївна,
завідуюча кафедрою психології Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка, дійсний член Академії наук вищої освіти України, доктор психологічних наук

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТИПІВ ВЗАЄМОДІЇ В ОСВІТНІХ СИСТЕМАХ

В умовах актуальних соціально-економічних змін в українському суспільстві суттєво ускладнилась та набула ознак кризи взаємодія соціальних систем різного рівня організації. З метою вивчення сутнісних ознак взаємодії в даних системах та її оптимізації, спираючись на синергетичну системну теорію, проводилися дослідження особливостей типів взаємодії в освітніх системах (школі, коледжі та ВНЗ).

За результатами здійсненого дослідження особливостей взаємодії в системі «школа» (2000 -2012 рр.) нами виділені типи стосунків між учителями і учнями класу. Взаємодія учителя з учнями класу побудована за 4 основними типами: лідерсько-опосередкованим, прямим, альянсно-коаліційним та економічно-опосередкованим.

1-ша конфігурація. Тип «Лідерсько-опосередкована взаємодія». Учитель – позитивний лідер класу – клас (див. схему 1).

Схема 1. Лідерсько-опосередкована взаємодія вчителя з класом

Учитель делегує позитивному лідеру певні повноваження; учитель має авторитет і вплив на групового лідера, лідер – на клас. Послання можуть надходити від Учителя через лідера на клас, і йому і опосередковано класу.

2-га конфігурація. Тип «Пряма взаємодія» (див. схему 2).

Схема 2. Пряме спілкування «вчитель – клас»

Безпосередній вплив учителя і безпосередні послання до всіх учнів. Учитель і учні – створюють підсистему, відокремлену границею від інших учасників системи – адміністрацією, колегами-учителями, батьками учнів. Даний тип – це пряме, безпосереднє спілкування.

3-тя конфігурація. Тип «Альянсно-коаліційна взаємодія» (див. схему 3).

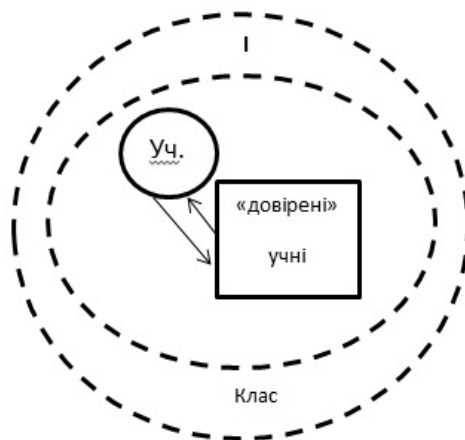

Схема 3. Альянсно-коаліційна конфігурація спілкування вчителя з класом

Учитель, навколо нього – актив класу – перше коло, всі інші – друге коло, можуть бути ще «відокремлені» учні. Це – альянсно-коаліційний тип спілкування

4-та конфігурація. Тип «Економічно-опосередковане». Учитель – «учні-1», їх батьки – «батьки 1», стосунки між ними опосередковані економічними вигодами (між учителем і батьками деяких учнів); «учні-2»; «батьки -2» – це ті учні і їх батьки, які не задіяні в економічні стосунки з учителем.

Виділено також вісім типів взаємодії учасників педагогічного процесу в системі «школа»: «економічно опосередкований», «ієрархічний», «залежний», «ієрархічний», «конкуруючий», «лідерсько-опосередкований», «альянсно-коаліційний», «допомогаючий» (див табл. 1).

Таблиця 1

Типи взаємодій та конфігурації стосунків в системі «школа»

<i>Типи взаємодії в школі</i>	<i>Конфігурації стосунків «учень – учитель – клас – адміністрація»</i>
Економічно-опосередкований	«Павутиння»
Ієрархічний	Симбіотично-конфліктна
Залежний	«Сонечко»
Конкуруючий	Дистанційовано-конфліктна
Лідерсько-опосередкований	Опосередкована
Альянсно-коаліційний	Альянсно-коаліційна
Допомогаючий (співпраця)	Гармонійна

1 конфігурація – «Павутиння». З однокласниками, з учителями нормальні зв'язки, з адміністрацією зв'язки дистанційовано-конфліктні, сильні.

2 конфігурація – «Симбіотично-конфліктна». З однокласниками або дуже сильні, або різні та конфліктні зв'язки, з учителями – сильні, з адміністрацією – слабкі та дистанційовані.

3 конфігурація – «Сонечко». Зв'язки з однокласниками різні, з класним керівником і директором – дуже сильні.

4 конфігурація – «Дистанційовано-конфліктна». Зв'язки з однокласниками сильні або слабкі, з учителями і адміністрацією – конфліктні та дистанційовані.

5 конфігурація – «Опосередкована». Зв'язки з учителями та адміністрацією побудовані через іншу людину: лідера класу або батьків.

6 конфігурація – «Альянсно-коаліційна». Зв'язки з однокласниками різні (дуже сильні або нормальні), з учителями і адміністрацією – сильні.

7 конфігурація – «Гармонійна». Зв'язки з однокласниками різні та дистанційовані. З учителями зв'язки сильні та дистанційовані, з адміністрацією – нормальні та дистанційовані.

8 конфігурація – «Дистанційована». Різні типи зв'язків з однокласниками і різна дистанція у стосунках, з учителями зв'язки дистанційовані, слабкі або нормальні. З адміністрацією зв'язки слабкі та дистанційовані.

Виявлені в дослідженні типи взаємодії в системі «школа» були згруповані в більш узагальнюючі кластери, які отримали назву «моделі взаємодії». Визначені 2 моделі взаємодії в системі «школа»: «Ієрархічна модель» та «Допомогаюча модель».

1. «Ієрархічна модель» – це модель взаємодії, де контролюються і поведінка, і знання учнів; підтримка надається лише їх «конвенційним» зразкам, нівелюються контекстуальні і прагматичні умови, які надають авторитетній мові значимість всередині певних контекстів використання і функціонують у цих контекстах як засіб координації діяльності. Ієрархічні відносини «адміністрація – учитель – учень» породжують підтримку пасивності учнів як у засвоєнні знань, так і в поведінці. Це передбачає взаємодію, спрямовану за одним вектором – від школи до сім'ї; при цьому реалізуються ідеї лінійно-детермінованих педагогічних впливів.

2. «Підтримуюча модель», у якій при підтримці активності у стосунках – учень виходить із більш широкими можливостями ефективного відношення. Роль учня змінюється з об'єкта оперування на суб'єкта стосунків, але це породжує певні ризики у вигляді непередбачуваності розвитку подій.

Вивчення взаємодії студентів коледжу в дисертаційному дослідженні нашої аспірантки Ю.В. Вербової (2016 [1]) виявило, що студентське середовище має двосторонній вплив на формування професійної позиції майбутніх фахівців у коледжі. Соціальною ситуацією розвитку студентів є їх освітнє середовище, до якого відносяться інші студенти, викладачі, майстри виробничої справи, тощо, у якому здійснюється провідна діяльність студентів – навчально-професійна. При цьому, одним із особистісних новоутворень даного віку є якісно нова структура опосередкування між індивідом та соціумом у вигляді нової інтеріоризованої конфігурації стосунків, яка формується у студентів через домінуючий тип взаємодії в навчальній групі. Конфігурація визначається як символічна модель типу взаємодії, перенесена із інтеріндивідного простору в інтраіндивідну реальність (К.В. Седих [2]).

Найбільш вираженим типом конфігурації взаємодії освітньо-професійного середовища студентів коледжів технічного профілю є «прямий» (властивий 62% респондентів), де наявна пряма взаємодія класного керівника (майстра виробничого навчання) та колективу групи студентів. Другим за вираженістю у експериментальній групі є тип «лідерсько-опосередкованої» взаємодії (22% вибірки), в якому навчальні та професійні питання вирішуються переважно через старосту групи, а найменш вираженим є «альясно-коаліційний» тип взаємодії в освітньо-професійному середовищі (16% представників вибірки), в якому зв'язки з викладачами та майстрами опосередковуються активом групи, а міжособистісні стосунки можуть мати як позитивний (альянс), так і негативний характер (коли студент не потрапляє у коаліцію чи є членом протилежної до коаліції групи).

Також, визначено, що ціннісно-сміслові орієнтації студентів коледжів технічного профілю формуються під впливом чинників освітньо-професійного середовища, що згруповані у такі групи конструктів як «Психологічне дистанціювання в системі «студент-викладач»», «Центрованість студентів на власне професійній діяльності – центрованість на вирішенні інших питань» та «Залученість студентів до професійної підготовки». Отже, ціннісно-сміслові орієнтації студентів коледжів технічного профілю формуються під впливом освітньо-професійного середовища, що визначає окреслення тих чи інших їх ціннісно-сміслових настанов у житті та професійній діяльності.

Література

1. Вербова Ю.В. Особливості розвитку ціннісно-сміслових орієнтацій студентів коледжів технічного профілю: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Вікова та педагогічна психологія» / Ю.В. Вербова. – Харків, 2016. – 24 с.
2. Седих К.В. Психологія взаємодії систем: «сім'я та освітні інституції» / К.В. Седих. – Полтава : Довкілля-К, 2012. – 260 с.